

Volume 6, Issue 3, 2026

Legislative Requirements and Necessities for Combating Money Laundering in Islamic Jurisprudence, the Iranian Legal System, and Islamic Countries

Pooriya Gholami¹, Shahrbanoo Kahedi^{2*}

1. Department of Law, Is.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Law, Ar.C., Islamic Azad University, Arak, Iran. (Corresponding Author)

ARTICLE INFORMATION

Type of Article: Original Research
Pages: 74-92

Corresponding Author's Info
ORCID: 0009-0008-8908-4444
TELL: +9800000000000
Email: skahedi@iau.ac.ir

Article history:

Received: 04 Nov 2025

Revised: 02 May 2026

Accepted: 23 May 2026

Published online: 23 Sep 2026

Keywords:

Money Laundering, Economic Crimes, Anti-Money Laundering Act, Legislative Criminal Policy, Islamic Countries, Supervisory Authorities.

ABSTRACT

With the growing complexity of economic crimes and the expansion of organized money laundering activities, the pivotal role of this offense in financing criminal networks, terrorism, human trafficking, and drug trafficking has become increasingly evident. Under these circumstances, revising and strengthening criminal legislation within the legal systems of Iran and other Islamic countries such as Egypt, Saudi Arabia, and Iraq has become an unavoidable necessity. This study, employing a descriptive analytical approach, examines the legislative requirements and imperatives for combating money laundering within Islamic jurisprudence, the Iranian legal system, and the legal frameworks of selected Islamic countries. The findings reveal that the Iranian legislator, through the 2018 amendment to the Anti-Money Laundering Act, sought to modernize the domestic legal framework by incorporating international policy standards. The amendments introduced significant innovations, including the diversification of sanctions, the establishment of criminal liability for legal persons, and the specification of aggravating circumstances for offenders. Nevertheless, several challenges continue to undermine the law's effectiveness. Among these are overlapping jurisdictions among supervisory authorities, inadequate penal provisions for accomplices, and conflicts arising from certain jurisprudential and legal principles. These deficiencies have limited the practical efficacy of the law, allowing the spread of money laundering despite the legislature's ostensibly stringent reforms. The research concludes that, due to the absence of a specialized and expert-oriented legislative approach, the anticipated deterrent effect of the law has not been achieved. Accordingly, comprehensive reform based on comparative studies and the integration of both jurisprudential foundations and the legislative experiences of other Islamic countries is essential to enhance the efficiency and effectiveness of future anti-money laundering legislation.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2026 The Authors.

How to Cite This Article: Gholami, P & Kahedi, Sh (2026). "Legislative Requirements and Necessities for Combating Money Laundering in Islamic Jurisprudence, the Iranian Legal System, and Islamic Countries". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 6(3): 74-92.

دوره ششم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۵

الزامات و بایسته‌های تقنینی مبارزه با پولشویی در فقه، نظام حقوقی ایران و کشورهای اسلامی

پوریا غلامی^۱، شهربانو کاهدی^{۲*}

۱. گروه حقوق، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

۲. استادیار، گروه فقه و حقوق، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران. (نویسنده مسؤول)

چکیده

با پیچیده‌تر شدن جرائم اقتصادی و گسترش فعالیت‌های سازمان‌یافته پولشویی، نقش این جرم در تأمین مالی شبکه‌های مجرمانه، تروریسم، قاچاق انسان و مواد مخدر بیش‌ازپیش برجسته شده است. در چنین شرایطی، بازنگری و تقویت قوانین کیفری در نظام حقوقی ایران و سایر کشورهای اسلامی - از جمله مصر، عربستان سعودی و عراق - ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی، به بررسی الزامات و بایسته‌های تقنینی مبارزه با پولشویی در فقه اسلامی، نظام حقوقی ایران و قوانین کشورهای منتخب اسلامی می‌پردازد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که قانون‌گذار ایران در اصلاح قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۹۷، تلاش کرده است تا با بهره‌گیری از سیاست‌های بین‌المللی، ساختار حقوقی داخلی را به‌روز کند. از جمله نوآوری‌های این اصلاحات می‌توان به تنوع‌بخشی در کیفرها، پیش‌بینی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و تعیین شرایط تشدیدکننده برای مرتکبان اشاره کرد. با این حال، چالش‌هایی همچون تداخل صلاحیت نهادهای نظارتی، فقدان کیفرگذاری مؤثر برای معاونان جرم و تعارضات ناشی از برخی مبانی فقهی و حقوقی، کارآمدی قانون را تحت تأثیر قرار داده است. این نواقص موجب شده تا علی‌رغم اتخاذ رویکردی سخت‌گیرانه در اصلاحات اخیر، روند گسترش جرم پولشویی همچنان تداوم یابد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که به دلیل فقدان رویکردی تخصصی و کارشناسانه در فرآیند قانون‌گذاری، بازدارندگی مورد انتظار از این قانون تحقق نیافته است. از این‌رو، بازنگری مبتنی بر مطالعات تطبیقی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های فقهی و تجربیات حقوقی کشورهای اسلامی، می‌تواند در اصلاحات آینده، زمینه‌ساز کارآمدی و اثربخشی بیشتر قانون مبارزه با پولشویی گردد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۹۲-۷۴

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۴۴۴۴-۸۹۰۸-۰۰۰۹-۰۰۰۹

تلفن: +۹۸۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

ایمیل: skahedi@iaui.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۳/۰۸/۱۴۰۴

تاریخ ویرایش: ۱۲/۰۲/۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۰۲/۰۳/۱۴۰۵

تاریخ انتشار: ۰۱/۰۷/۱۴۰۵

واژگان کلیدی:

پولشویی، جرائم اقتصادی، قانون مبارزه با پولشویی، سیاست جنایی تقنینی، کشورهای اسلامی، نهادهای نظارتی.

مقدمه

در عصر حاضر، پیشرفت تکنولوژی و توسعه فناوری اطلاعات همراه با چالش‌های جدیدی نظیر پدیده پولشویی روبه‌رو بوده است. این بزه به‌عنوان یک جرم مالی، تأثیرات منفی عمیقی بر رشد و توسعه اقتصادی کشورها دارد، از جمله اینکه تخریب بازارهای مالی، کاهش بهره‌وری بخش واقعی اقتصاد و افزایش بی‌ثباتی در نرخ ارز و بهره را به دنبال داشته است. این جرم نه تنها باعث استمرار فعالیت‌های مجرمانه می‌شود، بلکه سبب توزیع نابرابر درآمد و آثار منفی دیگری نیز می‌گردد که رشد اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (شهریاری، ۱۳۸۶: ۵۸). به دنبال این خسارات فراگیر، اسناد بین‌المللی متعددی مانند کنوانسیون وین (۱۹۸۸)، کنوانسیون پالرمو (۲۰۰۰)، کنوانسیون مریدا (۲۰۰۳) و توصیه‌های چهارگانه گروه ویژه اقدام مالی تدوین شده‌اند تا به مبارزه با پولشویی، جرائم سازمان‌یافته و تأمین مالی تروریسم کمک کنند. ایران نیز به‌عنوان عضو این اسناد، از همان ابتدای امضای این اسناد تلاش کرده است تا با تصویب قوانین مرتبط، مانند قانون مبارزه با پولشویی مصوب سال ۱۳۸۶ و اصلاحات اساسی این قانون در سال ۱۳۹۷، سیاست کیفری خود را با استانداردهای بین‌المللی تطبیق دهد. این اصلاحات شامل مواردی مانند کیفرگذاری متناسب، گسترش مسئولیت اشخاص حقوقی، تعیین کیفیات مشددکننده کیفر و ایجاد نهادهای تخصصی نظارتی مانند «مرکز اطلاعات مالی» بوده است. با این حال، به دلیل مخالفت‌های داخلی و ناهماهنگی در وظایف نهادهای نظارتی عمومی و تداخل آنها با نهادهای تخصصی، نظام حقوقی ایران همچنان با چالش‌هایی در این خصوص مواجه بوده است. در میان پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه پولشویی در ایران -از جمله آثار برخی محققان همچون اصغر عباسی- دو رویکرد عمده قابل شناسایی است. رویکرد نخست شامل مطالعاتی است که تمرکز خود را بر قانون پیشین مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ معطوف داشته است، بی‌آنکه به اصلاحات و نوآوری‌های قانون اصلاحی توجهی نشان دهد. رویکرد دوم، متشکل از پژوهش‌هایی است که به بررسی برخی ابعاد خاص و جزئی از قانون یادشده پرداخته، اما ارزیابی جامع و نظام‌مندی از نوآوری‌ها و تحولات تقنینی مندرج در آن ارائه نکرده است.

برای ارزیابی دقیق‌تر سیاست کیفری ایران، لازم است این مهم در دو بخش «سیاست‌های کیفری ماهوی» و «سیاست‌های کیفری شکلی» به‌صورت جداگانه بررسی شود. این ارزیابی می‌تواند نقاط ضعف و قوت هر بخش را شناسایی نماید و پیشنهاداتی برای بهبود عملکرد قانون ایران در مقابله با پولشویی ارائه دهد. با وجود دستاوردهای قابل‌توجه در اصلاحات قانونی، کمبود تخصص و کارشناسی مناسب در مسدودسازی روزه‌های پولشویی، ناهماهنگی بین نهادهای نظارتی عمومی و تخصصی و عدم شفاف‌سازی حدود اختیارات این نهادها، به‌عنوان چالش‌های اصلی در نظام حقوقی ایران شناخته می‌شوند. بنابراین، ادامه اصلاحات و بهبود مکانیزم‌های نظارتی و قضایی برای افزایش کارایی نظام حقوقی ایران در مقابله با پولشویی ضروری به نظر می‌رسد. این مقاله بر ضرورت ارزیابی روند تحول پژوهش‌های دانشگاهی در حوزه پولشویی تأکید دارد. چنین ارزیابی‌ای مستلزم شناسایی روندها و مسائل عمده‌ای است که در گذر زمان پدیدار شده‌اند؛ مسائلی که می‌تواند مسیر مطالعات آینده را روشن‌تر سازد و به درک عمیق‌تر این پدیده مجرمانه پیچیده باری رساند. افزون بر این، سایر کشورهای منطقه از جمله مصر، عربستان سعودی و عراق نیز در زمینه تدوین و اجرای سیاست‌های کیفری خود برای مقابله با پولشویی با چالش‌های مشابهی روبه‌رو هستند. این کشورها نیازمند تقویت همکاری‌های بین‌المللی و بهره‌گیری از تجارب حقوقی دیگر نظام‌های قضایی برای ارتقای کارآمدی سیاست‌های کیفری خویش‌اند. در مجموع، تقویت سیاست‌های جنایی و انطباق آن‌ها با استانداردهای بین‌المللی، سنگ بنای موفقیت در مبارزه با این پدیده جهانی محسوب می‌شود.

۱- مفهوم شناسی

پولشویی فرآیندی است که توسط مجرمان برای پنهان کردن منبع قانونی دستاوردهای غیرقانونی و ادغام آنها در اقتصاد قانونی استفاده می‌شود. روند تشخیص در این فرآیند مجرمانه شامل شناسایی معامله‌های مشکوک، تجزیه و تحلیل اسناد مالی و بررسی مالکیت و دارایی‌ها برای مبارزه با جرائم سازمان‌یافته و فساد است (Bexheti, 2024)؛ فساد مالی به‌عنوان جدی‌ترین خطر برای منافع ملی شناسایی شده است. این نوع فساد دربرگیرنده هر عنصر یا پدیده‌ای است که جریان طبیعی

اختلافی واقعیت مربوط به ماهیت، منشأ، منبع، محل، نقل و انتقال یا مالکیت عواید ناشی از جرم نیز در زمره مصادیق صریح پولشویی قرار دارد». در این بخش، مقنن هرگونه اقدام آگاهانه در جهت پوشاندن یا تحریف واقعیت مربوط به دارایی‌های ناشی از جرم را مشمول وصف کیفری دانسته است. از تحلیل مفاد ماده ۲ می‌توان دریافت که قانون‌گذار ایرانی با الهام از معیارهای پذیرفته‌شده بین‌المللی، کوشیده است تا مفهوم پولشویی را در قالب سه طیف رفتاری عمده -تحصیل، تبدیل و پنهان‌سازی عواید نامشروع- سامان دهد. بدین ترتیب، این ماده نقطه عطفی در نظام حقوق کیفری ایران به‌شمار می‌رود که ضمن تعیین دقیق حدود و ثغور جرم، زمینه‌ساز سیاست کیفری منسجم‌تری در مقابله با جرائم مالی و اقتصادی گردیده است.

۲-۱- مفهوم عملیات پول‌شویی

پولشویی فرایند پنهان کردن منشأ پول به‌دست‌آمده به‌طور غیرقانونی است که اغلب از طریق سیستم‌های بانکی، کسب و کارهای فشرده نقدی و خدمات مالی غیرقانونی اعمال می‌گردد. این روند خطرات قابل‌توجهی برای سیستم‌های مالی ایجاد می‌کند و نرخ ارز پولی را در سطح جهانی تحریف می‌کند. پولشویی به‌عنوان یک جرم مالی، شامل سه مرحله اصلی است که هرکدام نقش خاصی در پنهان کردن منشأ و تغییر وضعیت اموال غیرقانونی دارند (محمدی، ۱۳۸۰: ۲۱). مرحله اول، موقعیت‌یابی یا "ورود و جاسازی"، شامل ورود اموال حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی به شبکه مالی رسمی است. در این مرحله، پول نقد یا چک‌های مسافرتی به‌صورت ابزارهای مالی وارد نظام بانکی شده و تلاش برای تبدیل عواید نقدی به دارایی‌های مالی صورت می‌گیرد (بوسورت و سالت‌مارش، ۱۳۷۶: ۲۹). این فرآیند ممکن است با تشکیل شرکت‌های صوری یا همکاری با مدیران بانکی انجام شود. این مرحله ضعیف‌ترین حلقه زنجیره پولشویی به‌شمار می‌آید، زیرا ردیابی آن نسبتاً آسان‌تر است، مگر اینکه وقفه طولانی بین جمع‌آوری پول و داخل کردن آن به نظام بانکی وجود داشته باشد (تجلی، ۱۳۹۰: ۲۱).

مرحله دوم، تغییر وضعیت یا "لایه‌سازی"، شامل پیچیده‌سازی جریان اموال است. در این مرحله، پول نامشروع از طریق انشعاب در چندین شاخه یا گذرنامه‌ها، یا انتقال بین مؤسسات

و قانونی معاملات را، چه در داخل کشور و چه در عرصه بین‌المللی، مختل می‌سازد (بوریکان، ۱۳۷۷: ۳۲). از جمله اشکال رایج فساد اقتصادی در جوامع که تأثیرات ویرانگری بر سلامت اقتصادی بر جای گذاشته و خسارات جبران‌ناپذیری به دنبال دارد، می‌توان به پدیده پولشویی اشاره کرد. پولشویی با پیامدها و آثار زیان‌بار گسترده‌ای که بر منابع مالی، به‌ویژه مؤسسات مالی و نظام بانکی هر کشور تحمیل می‌کند، همراه است. به همین دلیل، بسیاری از کشورهای جهان قوانین گوناگونی را برای پیشگیری و مبارزه با این جرم تدوین کرده‌اند؛ زیرا هرگونه بی‌توجهی، تساهل یا کوتاهی در مقابله با پولشویی، ضمن افزایش سودآوری فعالیت‌های غیرقانونی برای مجرمان، به سازمان‌های تبهکار در تأمین مالی اقدامات مجرمانه یاری رسانده و خطر گسترش فساد در نهادهای مالی و اقتصادی کشور را تشدید می‌کند (صفاری، ۱۳۹۰: ۱۴۷).

۱-۱- سیاست جنایی تقنینی

بررسی قوانین کیفری جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که تا پیش از تصویب قانون مبارزه با پولشویی در سال ۱۳۸۶، نه تعریفی رسمی و منسجم از جرم پولشویی در نظام تقنینی کشور وجود داشت و نه مجازات مشخصی برای مرتکبان آن پیش‌بینی شده بود (عباسی، ۱۳۹۳: ۳۷). این خلأ قانونی، زمینه‌ساز ابهامات نظری و عملی متعددی در مواجهه با پدیده پولشویی و جرائم مرتبط با آن بود.

با تصویب قانون مزبور، مقنن در ماده ۲ برای نخستین بار به تعریف جامع و چندوجهی از جرم پولشویی پرداخت و عناصر مادی و روانی آن را به تفکیک تبیین نمود. بر اساس این ماده: «الف) کسب، تملک، نگهداری یا بهره‌برداری از عواید حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی در صورتی که مرتکب از منشأ مجرمانه این عواید آگاه باشد، مصداق از رفتار مجرمانه محسوب می‌گردد. در این بند، عنصر آگاهی و قصد مرتکب نسبت به منشأ غیرقانونی درآمدها، نقشی تعیین‌کننده در تحقق بزه دارد. ب) تبدیل، معاوضه یا انتقال عواید حاصل از جرم به منظور مخفی ساختن منشأ نامشروع آنها یا کمک به مرتکب جرم اولیه برای فرار از تبعات قانونی، از دیگر اشکال رفتار مجرمانه است. این بند، ناظر بر مرحله‌ای از فرایند پولشویی است که هدف آن مشروع‌نمایی ظاهری وجوه غیرقانونی از طریق گردش در نظام مالی رسمی است. ج) پنهان‌سازی یا

هرگونه مشارکت آگاهانه در پنهان‌سازی، تبدیل یا جابه‌جایی چنین اموالی، اعانت بر اثم و عدوان است که خداوند در آیه «ولا تعاونوا علی الاثم و العدوان»، آن را صریحاً ممنوع کرده است.

علاوه بر این، پولشویی با ایجاد اخلال در نظام اقتصادی، بی‌ثباتی مالی و تضعیف اعتماد عمومی، مشمول قاعده لاضرر و اصل نفی فساد می‌گردد و سببیت در استمرار جرائم و افساد فی‌الارض را در پی دارد؛ از سوی دیگر، چون مالکیت مشروع تنها بر مالی تعلق می‌گیرد که از راه حلال به‌دست‌آمده باشد، هرگونه تطهیر اموال حرام، تصرف در مال غیرمحترم و حرام قطعی است. بنابراین از حیث ماهوی، پولشویی در قالب عناوین سنتی فقهی چون اکل مال به باطل، اعانت بر اثم، تسبیب در فساد و افساد فی‌الارض کاملاً حرام و قابل جرم‌انگاری است. در ابتدای امر چنین به نظر می‌رسد که جرم انگاشتن عملیات پولشویی در نظام حقوقی کشور ما با ایرادهایی روبه‌رو بوده و با برخی از اصول حقوقی و قواعد فقهی همچون قاعده ید، قاعده سوق و قاعده صحت در تعارض می‌باشد.

۱-۲- قاعده ید

مفهوم اماره ید به معنای تسلط و استیلا عرفی بر چیزی است به‌طوری‌که فرد مسلط می‌تواند هرگونه تصرفی در آن انجام دهد و از تجاوز دیگران جلوگیری کند، مگر آنکه قانون خلاف آن را مشخص کرده باشد (حر عاملی، بی‌تا: ۲۱۵). این قاعده نشان می‌دهد که استیلا و سلطه یک فرد بر شیء، اماره مالکیت اوست، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود. در احادیث اسلامی نیز این قاعده به‌صورت «من استولی علی شیء فهو اولی به» بیان شده است، یعنی کسی که بر چیزی تسلط دارد، مالک آن فرض می‌شود (محقق داماد، ۱۳۸۷: ۳۲). در قانون مدنی ایران، ماده ۳۵ مشخص می‌کند: «تصرف به‌عنوان مالکیت، دلیل مالکیت است مگر اینکه خلاف آن ثابت شود». بنابراین، تسلط فرد بر یک شیء نشانه مالکیت اوست، مگر اینکه دلیلی بر خلاف آن وجود داشته باشد. ماده ۳۰ قانون مدنی نیز حق تمام نوع تصرف و انتفاع را برای مالک نسبت به مایملک خود شناخته است. به‌عنوان مثال، اگر شخصی مبلغی پول یا شیء گران‌قیمتی در تصرف خود داشته باشد، می‌تواند آن را به حساب بانکی واریز کند، کالا

مالی مختلف، منشأ واقعی خود را از دست می‌دهد. روش‌هایی مانند اعلام قیمت‌های نادرست برای کالاها، استفاده از کارت‌های اعتباری با ارزش زیاد، معاملات سلف و انتقال پول به‌صورت الکترونیکی از کشوری به کشور دیگر، از ابزارهای این مرحله هستند. هدف اصلی این مرحله، ایجاد لایه‌هایی از داد و ستد پیچیده برای پنهان کردن منبع اصلی مالکیت و سیر حسابرسی است.

مرحله سوم، ادغام و ترکیب یا «خشکاندن»، آخرین مرحله پولشویی است که در آن وجوه غیرقانونی به‌صورت کامل با بدنه اصلی اقتصاد کشور ادغام می‌شوند. در این مرحله، مجرمان تلاش می‌کنند تا ظاهری مشروع برای عواید حاصله فراهم کنند. روش‌هایی مانند دریافت وام‌ها، سوءاستفاده از عملیات تجاری، اعلام اعلامیه‌های دروغین درباره صادرات و واردات و تأسیس شرکت‌های پوششی از ابزارهای این مرحله هستند. در نهایت، پول شستشو شده به‌صورت درآمد مشروع به جریان اقتصادی وارد می‌شود و هرگونه ردی از منشأ غیرقانونی آن از بین می‌رود (Matorera, 2024). این مرحله به‌دلیل پیچیدگی بالا، شناسایی و ردیابی پول‌های کثیف را بسیار دشوار می‌کند. به‌طور کلی، پولشویی به‌عنوان یک پدیده جهانی، تهدیدی جدی برای ثبات اقتصادی و یکپارچگی سیستم‌های مالی است که نیازمند تدابیر مؤثر و همکاری بین‌المللی برای پیشگیری و مقابله با آن است (رایسنسون، ۱۳۸۱: ۲۸). سیاست‌های نظارتی و قوانین بانکی باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که این نوع فعالیت‌ها را به حداقل برسانند و امکان ردیابی اموال غیرقانونی را فراهم کنند.

۲- جرم‌انگاری پولشویی از منظر فقه

فقه اسلامی هرچند اصطلاح «پولشویی» به معنای مدرن آن را در متون کلاسیک ندارد، اما با تکیه بر اصول بنیادینی چون طهارت مال، مشروعیت منبع درآمد و حرمت تصرف در اموال نامشروع، زمینه‌ای محکم برای تحریم و جرم‌انگاری این پدیده فراهم کرده است. پولشویی که تلاشی برای مشروع جلوه‌دادن اموال حاصل از جرم است، از منظر فقهی مصداق بارز اکل مال به باطل محسوب می‌شود، زیرا مستقیماً با نهی قرآن در آیه «لا تأکلوا أموالکم بینکم بالباطل» تعارض دارد؛ همچنین

بخرد، آن را منتقل یا فروش کند، یا حتی هبه نماید، مگر اینکه ثابت شود منشأ آن غیرقانونی است.

ماده ۳۶ قانون مدنی که مکمل ماده ۳۵ است، مشخص می‌کند که اگر تصرف ناشی از سبب مملک یا ناقل قانونی نباشد، معتبر نخواهد بود. بر اساس تفسیر برخی محققین، در مواقع تنازع، عبء اثبات بر عهده مدعی است؛ یعنی اگر مدعی بتواند با دلایل کافی ثابت کند که تصرف فرد مربوط به سبب مملک یا ناقل قانونی نیست، امارهٔ ید ساقط خواهد شد. در بحث پولشویی، اگر فردی مالی را در تصرف خود داشته باشد، فرض بر این است که متعلق به خود اوست و تسلط او امارهٔ مالکیت است. این فرد می‌تواند به آزادی تصرفات مختلفی نظیر انتقال، معامله، یا هبه انجام دهد، مگر اینکه ثابت شود منشأ آن مال غیرقانونی است. لذا، درحالی که قانون مدنی امارهٔ ید را تا زمانی که خلاف ثابت نشود، اعتبار می‌دهد، اما در مواردی مانند پولشویی که منشأ مال ممکن است غیرقانونی باشد، نیاز به اثبات منشأ مشروع یا غیرمشروع آن مال وجود دارد (محقق داماد، ۱۳۸۷: ۷۰).

بنابراین، در مقابل اصل اماره ید، قوانین مبارزه با پولشویی تأکید می‌کنند که اگر قرائن و ادله نشان‌دهنده منشأ مشکوک مال باشند (مانند تراکشی‌های مالی غیرمعمول)، عبء اثبات مشروعیت آن بر عهده متهم قرار می‌گیرد. این موضوع نشان می‌دهد که اصل اماره ید، چنانچه با دلایل قانع‌کننده خلاف آن برخورد کند، باید به‌سوی اثبات منشأ مشروع یا غیرمشروع مال کجاست. این رویکرد نشان‌دهنده تعادل بین اصول حقوق مدنی و حقوق کیفری است، به‌گونه‌ای که در حال حفظ حقوق فرد، امکان مقابله با جرائم مالی نظیر پولشویی را فراهم می‌آورد (محقق داماد، ۱۳۸۷: ۳۲).

۲-۲- قاعدهٔ سوق

یکی دیگر از قواعدی که جرم‌انگاری عملیات پولشویی را با چالش مواجه می‌کند، قاعده‌ای است که در اصطلاح فقهی ما به «قاعده سوق» شهرت دارد. مفهوم این قاعده به‌طور خلاصه این است که کالاها و اجناسی که در بازار مسلمانان عرضه می‌شود و نقل و انتقالاتی که در آن‌جا صورت می‌گیرد، به‌طور اصولی مشروع، حلال و پاک تلقی می‌شوند. بنابراین، اگر کسی

وارد بازار مسلمانان شود، می‌تواند بدون نیاز به تحقیق و بررسی دربارهٔ مبنای مالکیت یا طهارت آن اموال، آن‌ها را خریدوفروش کرده یا مورد استفاده قرار دهد. چنان که گفته شده است: «لو لم یجز هذا لم یقم للمسلمین سوق»؛ اگر این امر جایز نباشد، بازار مسلمانان برپا نمی‌ماند (حر عاملی، بی‌تا: ۲۱۶؛ موسوی‌بجنوردی، ۱۳۷۷: ۱۵۵). برخی از محققان در توضیح این حدیث بیان کرده‌اند که ظاهر این عبارت نشان می‌دهد توجه و اعتنا به برخی احتمالات، مانند احتمال ناپاکی گوشت‌ها و پوست‌ها (و سایر خوراکی‌ها و پوشیدنی‌ها) یا احتمال تعلق مال به دیگری، سرقتی بودن آن یا به‌دست‌آوردن از راه غصب، می‌تواند به تعطیلی بازارها و اختلال در معاملات مسلمانان منجر شود. این امر نزد شارع پذیرفتنی نیست، زیرا بی‌اعتمادی به بازارهای مسلمانان و تأثیر دادن به این‌گونه احتمالات از نظر شرع مذموم است.

بر اساس این قاعده، در بازارهای مالی مسلمانان، اعم از بازارهای معاملات نقدی، بورس، بانک‌ها و مؤسسات مالی و غیره، چنانچه معاملات و نقل و انتقالاتی انجام شود، اصل بر صحت و اعتبار این فعالیت‌هاست و نیازی به تحقیق درباره منشأ و منبع مالکیت آن اموال نیست. ممنوعیت برخی از این مبادلات به صرف احتمال ارتباط آن‌ها با جرائم مقدم، می‌تواند به بی‌اعتمادی و بی‌ثباتی در بازار مسلمانان دامن بزند. بر اساس این قاعده، اگر در بازارهای مالی مسلمانان، اعم از بازارهای معاملات نقدی، بورس، بانک‌ها، مؤسسات مالی و غیره، معاملات و نقل و انتقالاتی انجام شود، اصل بر صحت و اعتبار این فعالیت‌هاست و نیازی به تحقیق درباره منشأ و منبع مالکیت آن اموال نیست. ممنوعیت برخی از این مبادلات صرفاً به احتمال ارتباط آن‌ها با جرائم مقدم، می‌تواند به بی‌اعتمادی و بی‌ثباتی در بازار مسلمانان منجر شود.

۲-۳- قاعده صحت

این قاعده در اصطلاح فقهی با عناوین «قاعده صحت»، «اصل صحت» و «اصالة الصحة» شناخته می‌شود. در تعریف دقیق آن آمده است: «صحت در برابر فساد و بطلان قرار دارد و نزد فقها به معنای برخورداری از اثر شرعی مطلوب است؛ برای مثال، بیع به انتقال مالکیت ثمن و مبیع منجر می‌شود و نکاح رابطه زوجیت را

با این حال، اجرای قوانین مدرن ضد پولشویی که غالباً جنبه پیشگیرانه و نظارتی گسترده دارند، با برخی اصول بنیادین فقهی در تنش قرار می‌گیرد. قاعده تسلیط که سلطه افراد بر اموال مشروع خود را تضمین می‌کند، محدودسازی تصرف در مالی را که ظاهراً متعلق به شخص است و منشأ مجرمانه آن به‌طور قطعی اثبات نشده، محل اشکال می‌سازد؛ همچنین تا پیش از صدور حکم قضایی قطعی، اصل برائت مانع از آن است که شخص را مجرم تلقی کنیم یا اموالش را بدون دلیل شرعی محدود نماییم. نظارت‌های گسترده بانکی و رهگیری جریان‌های مالی نیز ممکن است با نهی قرآن از تجسس (و لا تجسسوا) تعارض پیدا کند مگر آنکه با ادله قوی مانند حفظ نظام و دفع مفسده توجیه شود. افزون بر این، فقدان عنوان شرعی مستقل برای پولشویی و جرم‌انگاری موسع در قوانین مدرن که دامنه وسیعی از رفتارهای مالی را حتی بدون علم قطعی ممنوع می‌کند، گاه با اصل حلیت معاملات و تصرفات در تعارض می‌نماید.

۳- جانمایی پولشویی در سیاست جنایی ایران

جنبه‌های ماهوی و شکلی سیاست کیفری مستلزم توجه مستمر به تحولات نوظهور در عرصه جرم‌شناسی و حقوق کیفری است و در صورت اقتضا باید مورد بازبینی قرار گیرد. این ضرورت در مواجهه با جرائم نوپدید و پیچیده‌ای همچون «پولشویی» اهمیتی مضاعف دارد؛ زیرا هرگونه تأخیر یا انفعال در اصلاح سیاست جنایی می‌تواند کارآمدی و اثربخشی ابزارهای تقنینی و اجرایی را به‌شدت کاهش دهد.

در زمینه جرم پولشویی، نظام قانون‌گذاری ایران با تأثیرپذیری از تحولات جهانی و الزامات ناشی از اسناد بین‌المللی از جمله "کنوانسیون مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی" (پالرمو، ۲۰۰۰) و "توصیه‌های چهل‌گانه گروه ویژه اقدام مالی" (FATF, 2023)، به‌تدریج از رویکردی ناهماهنگ و فاقد انسجام علمی در قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ فاصله گرفته است. اصلاحیه سال ۱۳۹۷ این قانون، تلاشی برای هماهنگی بیشتر سیاست جنایی داخلی با معیارهای بین‌المللی و تأمین الزامات نظام مالی و بانکی کشور در عرصه

محقق می‌سازد». درباره اعتبار این قاعده چنین استدلال شده است: «اصل صحت فعل دیگری، به‌صورت کلی، از اصولی است که میان مسلمانان از حیث فتوا و عمل اجماع شده است» (درویشی، ۱۳۹۸: ۳۸۴). برخی فقها و اندیشمندان حتی فراتر رفته و اظهار داشته‌اند: «این اجماع نه‌تنها به مسلمانان به اعتبار هویت دینی‌شان محدود نمی‌گردد، بلکه مبنای رفتار عقلای همه جوامع در طول تاریخ و در گستره فرهنگ‌ها - با وجود تنوع در آراء مذاهب و عاداتشان - بر این اصل استوار بوده است». (موسوی‌خمینی، ۱۴۰۹ق: ۲۳۴).

به‌عنوان مثال، در تبیین موشکافانه قاعده صحت می‌توان گفت: «هرگاه ملکی معامله شود و یکی از طرفین ادعای صوری بودن یا نامشروع بودن جهت معامله را مطرح کند، اصل بر صحت و اعتبار حقوقی معامله باقی می‌ماند، مگر آنکه مدعی بطلان با ارائه ادله قاطع و معتبر ادعای خود را به اثبات برساند». در خصوص ضرورت پذیرش این قاعده نیز چنین استدلال شده است: «این اصل بر پایه مصالح عمومی و حفظ نظم اجتماعی بنا نهاده شده است؛ زیرا اگر در تعاملات روزمره، مبنا را بر فساد قرار دهیم و هر فعل یا معامله‌ای را با سوءظن و کنکاش مورد بررسی قرار دهیم، انسجام نظام مدنی و اعتماد عمومی فرومی‌پاشد و اختلال‌های اساسی در جریان امور روزمره پدیدار می‌شود. از این‌رو، اسلام برای پیشگیری از این آسیب‌ها، حکم می‌کند که در نگاه نخست و تا زمانیکه خلاف آن با ادله شرعی یا قانونی محرز نشود، اعمال و معاملات افراد بر صحت، حلیت و مشروعیت حمل گردد.» (حیدری‌نژاد، ۱۳۹۹: ۲۸).

با این توضیحات، ارتباط این قاعده با جرم‌انگاری پولشویی دقیق‌تر روشن می‌شود. بر اساس این قاعده، معاملات، نقل‌وانتقالات و فعالیت‌های مالی و تجاری اشخاص در ابتدا مشروع و معتبر فرض می‌شوند و تنها در صورتی که شواهد و قرائن محکم و قانع‌کننده‌ای بر نامشروع بودن آن‌ها دلالت کند، می‌توان به تحقیق و تفحص درباره منشأ، مالکیت یا سایر ویژگی‌های اموال مورد معامله پرداخت. بنابراین، در مواردی که ظن به فساد یا نامشروع بودن معاملات و نقل و انتقالات مطرح شود، افراد مظنون تا زمانی که ادعای خلاف با ادله مستند و معتبر اثبات نشود، از حمایت این اصل برخوردارند. این رویکرد، تعادل میان حفظ حریم معاملات مشروع و ضرورت مقابله با جرائم مالی را برقرار می‌سازد.

همکاری‌های بین‌المللی محسوب می‌شود (قانون مبارزه با پولشویی، ۱۳۹۷، ماده ۲).

بررسی تطبیقی نشان می‌دهد که قانون‌گذار ایرانی در اصلاحیه اخیر، با الهام از ساختار نهاد «واحد اطلاعات مالی (Financial Intelligence Unit – FIU)» که نخستین بار در توصیه شماره ۲۹ گروه FATF مطرح شد (FATF, 2023: Rec. 29)، به تقویت سازوکارهای نظارتی و اطلاعاتی پرداخته است. این نهاد، بر اساس «ماده ۵ آیین‌نامه اجرایی قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۹۸ هیئت وزیران»، مأمور جمع‌آوری، تحلیل و تبادل اطلاعات مالی مشکوک است. در بعد ماهوی، سیاست جنایی ایران با گسترش دامنه شمول جرم و شناسایی مسئولیت اشخاص حقوقی در ماده ۲ اصلاحیه ۱۳۹۷، به سمت پذیرش استانداردهای بین‌المللی گام برداشته است (United Nations, 2000: Art. 6).

افزون بر این، تشدید ضمانت اجراها و جرم‌انگاری رفتارهای تسهیل‌کننده نظیر انتقال، تبدیل یا پنهان‌سازی منشأ اموال ناشی از جرم، نشانه‌ای از گذار از سیاست واکنشی به سیاست پیشگیرانه در حوزه جرائم مالی است. در بعد شکلی نیز، توسعه همکاری‌های قضایی و اطلاعاتی میان ایران و سایر کشورها از طریق پیش‌بینی امکان استرداد مجرمان و تبادل داده‌های مالی، گامی مهم در جهت هماهنگی با تعهدات مندرج در مواد ۱۳ و ۱۸ کنوانسیون پالرمو محسوب می‌شود (United Nations, 2000). بدین ترتیب، سیاست جنایی نوین ایران در حوزه پولشویی را می‌توان تلاشی برای نزدیک‌سازی قواعد داخلی با الگوهای جهانی دانست؛ هرچند برخی چالش‌ها نظیر محدودیت در شفافیت مالی و ضعف در اجرای مؤثر مقررات همچنان پابرجاست.

۳-۱- کیفرگذاری متناسب پول‌شویی

اصل کیفرگذاری متناسب در حقوق کیفری به معنای تطبیق نوع و شدت مجازات با درجه جدیت، گستره آثار زیان‌بار و میزان انتفاع مجرمانه از جرم است (Ashworth, 2015: 122). در حوزه جرائم اقتصادی و مالی، از جمله پولشویی، رعایت این اصل نقشی بنیادین در تضمین عدالت کیفری و بازدارندگی دارد. قانون مبارزه با پولشویی ایران در اصلاحیه سال ۱۳۹۷

کوشیده است اصول مزبور را رعایت کرده و از رویکرد گروه ویژه اقدام مالی (Financial Action Task Force - FATF) الهام گیرد (ساریخانی و فتحی، ۱۳۹۴: ۵۴).

با وجود این تلاش، همچنان انتقاداتی نسبت به انفعال و عدم انعطاف‌پذیری نظام کیفری ایران وجود دارد؛ چراکه در برخی موارد، تناسب میان منافع حاصل از جرم و شدت مجازات رعایت نشده و قانون‌گذار تمایل به اعمال کیفرهای شدیدتر نشان داده است (حاجی و سایانی، ۱۳۹۸: ۵۴). از این رو، هرچند اصول کیفرگذاری متناسب در قوانین ایران پذیرفته شده، ضعف در اجرای آن و نادیده گرفتن ارزیابی دقیق از زیان اقتصادی و اجتماعی جرائم مالی، نیاز به بازنگری در سیاست جنایی را آشکار می‌سازد (FATF, 2023: Rec. 3).

در این میان، مفهوم تناسب مجازات در حقوق کیفری از چنان اهمیت نظری و عملی برخوردار است که بی‌توجهی به آن می‌تواند دستاوردهای عدالت کیفری را تضعیف کند. این امر در خصوص جرائم پیچیده و پنهان‌کارانه‌ای نظیر پولشویی دشوارتر است، زیرا ارزیابی دقیق خسارات اقتصادی و اجتماعی ناشی از این جرم به دلیل ماهیت چندلایه و غیرشفاف آن غالباً دشوار و گاه غیرقابل محاسبه است (خالقی، ۱۳۹۴: ۱۳۲).

در سطح بین‌المللی نیز، تأکید بر تناسب مجازات در قبال جرم پولشویی در اغلب اسناد ذی‌ربط مشاهده می‌شود، هرچند نوع خاصی از مجازات به‌صراحت تجویز نشده است. بند ۱ ماده ۱۱ کنوانسیون مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی (پالرمو، ۲۰۰۰) کشورها را ملزم می‌کند تا «با توجه به‌شدت جرم، مجازات‌هایی متناسب» برای جرائم مشمول کنوانسیون از جمله پولشویی تعیین کنند (United Nations, 2000, Art. 11(1)). مقرره‌ای مشابه نیز در بندهای ۱ و ۳ ماده ۳۰ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد (مریدا، ۲۰۰۳) به چشم می‌خورد که اعضا را به وضع مجازات‌های مؤثر، متناسب و بازدارنده برای جرائم مالی و اقتصادی ملزم می‌کند (United Nations, 2003: Art. 30(1)-(3)).

نکته حائز اهمیت آن است که تأکید بر تناسب مجازات در قبال پولشویی به معنای الزام به‌شدت کیفر نیست؛ بلکه هدف،

وجود، معادل یا ارزش آن) مصادره می‌شود. همچنین، اگر مجموع اموال و عواید تا ده میلیارد ریال باشد، مرتکب به حبس تعزیری درجه پنج و در صورت تجاوز از این مبلغ، به حبس تعزیری درجه چهار محکوم می‌شود. افزون بر حبس، پرداخت جریمه نقدی معادل کل اموال و عواید حاصل از پولشویی نیز الزامی است. این قانون با کنار گذاشتن معیار پیشین یک‌چهارم برای جریمه نقدی و تعیین آن به میزان کل عواید، رویکردی هماهنگ با اسناد بین‌المللی و قوانین بسیاری از کشورها اتخاذ کرده و به اصل فردی‌سازی و تناسب مجازات با شدت و آثار جرم ارتكابی توجه نشان داده است. همچنین، واژه «استرداد» حذف و «مصادره» به‌عنوان مجازات مالی جایگزین آن شده است.

قانون‌گذار ایرانی در تبصره ۲ ماده ۹ قانون اصلاحی مبارزه با پولشویی (۱۳۹۷)، مقرر کرده است که مصادره اموال ناشی از جرم پولشویی تنها در صورتی اجرا می‌شود که مرتکب به دلیل جرم منشأ مشمول این حکم نشده باشد (قانون مبارزه با پولشویی، ۱۳۹۷: ماده ۹، تبصره ۲). این حکم بیانگر درک قانون‌گذار از ضرورت تفکیک میان جرم منشأ و جرم پولشویی و پرهیز از مجازات مضاعف (ne bis in idem) است. چنین تفکیکی با اصول عدالت کیفری و استانداردهای بین‌المللی نیز هم‌سو است (Hussain & Shirazi, 2021:118).

در خصوص سایر مجازات‌های قابل اعمال برای جرم پولشویی، تحلیل اسناد بین‌المللی حاکی از آن است که تنها مجازات مصادره اموال و دارایی‌های ناشی از پولشویی به‌طور صریح مورد تأکید قرار گرفته و کشورهای عضو به گنجانیدن آن در نظام حقوقی داخلی خود مکلف شده‌اند. این امر می‌تواند نشان‌دهنده نقش محوری مصادره در استراتژی‌های مقابله با پولشویی باشد. احتمالاً این اهمیت ریشه در این واقعیت دارد که هدف اصلی جرم‌انگاری پولشویی و تعیین مجازات برای مرتکبان آن، جلوگیری از تزریق اموال نامشروع حاصل از فعالیت‌های مجرمانه به چرخه اقتصاد رسمی و اختلاط آن‌ها با دارایی‌های مشروع است.

ماده ۱۲ کنوانسیون پالرمو دو دسته از اموال را مشمول مصادره می‌داند: نخست، اموالی که به‌عنوان ابزار ارتكاب جرم به‌کار

طراحی مجازات‌هایی است که از بیشترین کارایی و بازدارندگی در پیشگیری از ارتكاب جرم برخوردار باشند (رحیمی و خوئینی، ۱۳۹۴: ۵۴). گرچه اسناد بین‌المللی نوع خاصی از مجازات را الزام نکرده‌اند، از مفاد برخی مقررات آن‌ها می‌توان لزوم پیش‌بینی مجازات حبس را به‌صورت ضمنی استنباط کرد. برای نمونه، بند ۴ ماده ۱۱ کنوانسیون پالرمو تصریح می‌کند که دولت‌ها باید در اعطای تسهیلات ارفاقی نظیر آزادی مشروط، شدت جرم را در نظر گیرند. این قاعده ضمنی دلالت بر آن دارد که مجازات حبس، به‌عنوان مبنای اعمال آزادی مشروط، در ساختار کیفری جرائم مشمول کنوانسیون از جمله پولشویی مفروض است (United Nations, 2000: Art. 11(4)).

علاوه بر مجازات حبس، مصادره اموال یکی از ابزارهای کلیدی در مقابله با پولشویی است که در اسناد بین‌المللی به‌صراحت بر آن تأکید شده است. ماده ۱۲ کنوانسیون پالرمو دو گروه از اموال را مشمول مصادره می‌داند: نخست، اموالی که به‌عنوان ابزار ارتكاب جرم به‌کار رفته‌اند و دوم، اموالی که مستقیماً از فعالیت‌های مجرمانه تحصیل شده‌اند. همچنین، بندهای ۳ و ۴ همین ماده تصریح می‌کنند که تبدیل اموال یا تغییر شکل آن‌ها نباید مانع اجرای مصادره شود و دولت‌ها باید تدابیری برای محروم‌سازی مرتکبان از دسترسی به منافع مالی ناشی از جرم اتخاذ کنند (United Nations, 2000, Art. 12(3)-(4)).

موضع نظام تقنینی ایران در برابر توصیه‌های اسناد بین‌المللی در قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ به‌گونه‌ای منفعلانه بازتاب یافت. ماده ۹ این قانون برای جرم پولشویی تنها به مصادره اموال ناشی از آن و جزای نقدی معادل یک‌چهارم عواید حاصل اشاره کرده و آشکارا از اصل تناسب مجازات با جرم چشم‌پوشی کرده بود. عدم تعیین مجازات حبس، تعیین جزای نقدی بر مبنای خودساخته و بدون پشتوانه و استفاده نادرست از واژه «استرداد» به‌جای «مصادره» از جمله کاستی‌هایی بود که همواره مورد نقد حقوق‌دانان قرار داشت (زراعت، ۱۳۹۹: ۷۶).

بر اساس قانون اصلاحی مبارزه با پولشویی، اصول کیفری مرتبط با این جرم به این ترتیب تنظیم شده است: اموال، درآمد و عواید حاصل از جرم منشأ یا جرم پولشویی (یا در صورت عدم

بیانگر توجه قانون‌گذار به جداسازی جرم منشأ از پولشویی و پرهیز از مجازات مضاعف است.

۲-۳- کیفیات مشدده کیفر پولشویی

اصل تناسب کیفر و بزه در حقوق کیفری ایران، ایجاب می‌کند که مجازات‌ها متناسب با میزان خطر و زیان ناشی از ارتکاب جرم تعیین شوند. در مورد بزه پولشویی، قانون‌گذار ایران با اصلاحات اخیر، رویکردی نوین اتخاذ کرده است که شامل دو مقوله اصلی است:

۱. **کیفیات تشدیدکننده عام:** بر اساس ماده ۱۳ الحاقی قانون مبارزه با پولشویی، موضوع تشدید کیفر پولشویی تا حدی به قواعد تعدد و تکرار جرم در قانون مجازات اسلامی منتقل شده است. به این ترتیب، در صورت تعدد یا تکرار ارتکاب جرم پولشویی، مجازات مرتکب می‌تواند تشدید یابد. بدین معنی که در صورت ارتکاب گروهی، سازمان‌یافته یا تکرار اقدامات پولشویی، احتمال تشدید مجازات وجود دارد و دادگاه می‌تواند تشدید را اعمال کند، اما الزامی و خودکار نیست، مگر اینکه شرایط ماده ۱۳۷ و ۱۳۱ قانون مجازات اسلامی توسط دادگاه احراز شود و قاضی آن را لازم بداند. این قاعده، نشان‌دهنده توجه قانون‌گذار به اهمیت سابقه و استمرار رفتار مجرمانه در تعیین میزان مجازات است.

۲. **تشدید کیفر برای پولشویی سازمان‌یافته:** بر اساس تبصره ۴ ماده ۹ قانون مبارزه با پولشویی تصریح می‌کند که در صورتی که جرم پولشویی به صورت سازمان‌یافته انجام شود، موجب تشدید مجازات به میزان یک درجه خواهد شد. ویژگی‌های این تشدید عبارت‌اند از:

- الزام قانونی دارد و قابل اعمال به تمام اعضای گروه مجرمانه است، حتی اگر نقش هر عضو متفاوت باشد.
- تشدید کیفر به اختیار مقام قضایی واگذار نشده و باید بر اساس میزان عواید حاصل از جرم تعیین گردد. هدف این قاعده، بازدارندگی بیشتر و تناسب مجازات با میزان پیچیدگی و خطر جرم است.

۳. **تشدید کیفر در صورت تکرار یا تعدد جرم:** با توجه به اصول قانون مجازات اسلامی و پیچیدگی جرائم مالی، مقررات خاصی

رفته‌اند و دوم، اموالی که مستقیماً از فعالیت‌های مجرمانه تحصیل شده‌اند. افزون بر این، بندهای ۳ و ۴ این ماده تصریح می‌کنند که تبدیل اموال ناشی از جرم به اشکال دیگر یا تغییر ماهیت آن‌ها نباید مانع اجرای مصادره شود و بر لزوم محروم‌سازی قطعی مرتکب از دسترسی به این اموال تأکید شده است.

موضع نظام تقنینی ایران در برابر توصیه‌های اسناد بین‌المللی در قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ به گونه‌ای منفعلانه بازتاب یافت. ماده ۹ این قانون برای جرم پولشویی تنها به مصادره اموال ناشی از آن و جزای نقدی معادل یک‌چهارم عواید حاصل اشاره کرده و آشکارا از اصل تناسب مجازات با جرم چشم‌پوشی کرده بود. عدم تعیین مجازات حبس، تعیین جزای نقدی بر مبنایی خودساخته و بدون پشتوانه و استفاده نادرست از واژه «استرداد» به جای «مصادره» از جمله کاستی‌هایی بود که همواره مورد نقد حقوق‌دانان قرار داشت (زراعت، ۱۳۹۹: ۷۶).

بر اساس قانون اصلاحی مبارزه با پولشویی، اصول کیفری مرتبط با این جرم به این ترتیب تنظیم شده است: اموال، درآمد و عواید حاصل از جرم منشأ یا جرم پولشویی (یا در صورت عدم وجود، معادل یا ارزش آن) مصادره می‌شود. همچنین، اگر مجموع اموال و عواید تا ده میلیارد ریال باشد، مرتکب به حبس تعزیری درجه پنج و در صورت تجاوز از این مبلغ، به حبس تعزیری درجه چهار محکوم می‌شود. افزون بر حبس، پرداخت جرمیه نقدی معادل کل اموال و عواید حاصل از پولشویی نیز الزامی است.

این قانون با کنار گذاشتن معیار پیشین یک‌چهارم برای جرمیه نقدی و تعیین آن به میزان کل عواید، رویکردی هماهنگ با اسناد بین‌المللی و قوانین بسیاری از کشورها اتخاذ کرده و به اصل فردی‌سازی و تناسب مجازات با شدت و آثار جرم ارتكابی توجه نشان داده است. همچنین، واژه «استرداد» حذف و «مصادره» به عنوان مجازات مالی جایگزین آن شده است. با این حال، مصادره اموال ناشی از پولشویی تنها در صورتی اجرا می‌شود که مرتکب به دلیل جرم منشأ مشمول این حکم نشده باشد (بر اساس تبصره ۲ ماده ۹ قانون اصلاحی). این نکته

۲۶ کنوانسیون مبارزه با فساد (مریدا) با تأکید بر لزوم شناسایی مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی، از دولت‌های عضو می‌خواهد که تدابیر لازم را برای تضمین قابلیت تعقیب و مجازات این اشخاص در قبال جرائم ارتكابی اتخاذ نمایند.

در نظام حقوقی ایران نیز، تحت تأثیر تحولات مزبور و در راستای هم‌سویی با تعهدات بین‌المللی، مفهوم مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی به‌تدریج از دیدگاه سنتی مبنی بر مسؤولیت صرف مدیران فاصله گرفته است. نخستین گام در این مسیر با تصویب قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ برداشته شد و این روند در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به‌صورت نظام‌مند تثبیت گردید. در ادامه، قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ و به‌ویژه اصلاحیه سال ۱۳۹۷ آن، با صراحت بیشتری به تعیین مجازات اشخاص حقوقی پرداخته است. مطابق تبصره (۵) ماده (۹) این قانون، در صورتی که شخص حقوقی مرتکب جرم پولشویی شود، علاوه بر مجازات‌های مقرر در ماده (۲۰) قانون مجازات اسلامی، به پرداخت جزای نقدی معادل دو تا چهار برابر ارزش مال یا مبلغ ناشی از جرم پولشویی محکوم می‌گردد.

این حکم نشان می‌دهد که قانون‌گذار ایرانی، ضمن حفظ هماهنگی با ساختار عمومی قانون مجازات اسلامی و اصول عام کیفرگذاری، برای مقابله مؤثر با پولشویی در سطح نهادی نیز تدابیر ویژه‌ای پیش‌بینی کرده است. از این‌رو، می‌توان گفت که مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی در جرم پولشویی نه‌تنها در چارچوب نظام داخلی تثبیت شده، بلکه همسو با استانداردهای بین‌المللی و مقتضیات عدالت کیفری معاصر است.

۴- حقوق کیفری شکلی بزه پولشویی

حقوق کیفری شکلی در بزه پولشویی نقش کلیدی در تضمین اثربخشی مبارزه با این جرم دارد. این شاخه از حقوق کیفری، با تمرکز بر سازوکارهای تعقیب، رسیدگی و جمع‌آوری ادله، به نوعی امکان پیشگیری و کشف جرائم سازمان‌یافته مالی را فراهم می‌سازد. بررسی دقیق این حقوق و ابزارهای اجرایی آن، برای تحقق اهداف عدالت کیفری و ارتقای کارآمدی نظام قضایی ضروری است.

برای تشدید کیفر در صورت تکرار یا تعدد جرائم وجود دارد: بر اساس ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی (اصلاحی ۱۳۹۹/۰۲/۲۳)، در صورت تکرار جرم عمدی، حداقل مجازات برابر با میانگین حداقل و حداکثر مجازات قانونی آن جرم خواهد بود و دادگاه می‌تواند مجازات را تا یک چهارم بیش از حداکثر مجازات قانونی تعیین کند. بر اساس ماده ۱۳۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، در صورت تحقق تعدد معنوی بین بزه پولشویی و سایر جرائم، مرتکب به کیفر جرم اشد محکوم می‌شود. این قواعد نشان می‌دهد که قانون‌گذار تلاش کرده است تناسب کیفر و بزه به نحو مطلوبی رعایت شود، به‌ویژه در جرائمی مانند پولشویی که به‌صورت سازمان‌یافته انجام می‌شود و خطر و پیچیدگی بالایی دارند.

۴. تعیین میزان تشدید مجازات: با توجه به اینکه مدت حبس و میزان مجازات پولشویی متغیر و تابع عواید ناشی از جرم است، تشدید مجازات باید با توجه به مقدار پول یا اموال ناشی از جرم تعیین گردد. این رویکرد نشان می‌دهد که قانون‌گذار نه‌تنها به اصول تناسب و بازدارندگی توجه داشته، بلکه در جهت همخوانی با استانداردهای بین‌المللی مبارزه با پولشویی نیز گام برداشته است.

۳-۳- کیفرگذاری اشخاص حقوقی در قانون پولشویی

با گسترش روزافزون نقش و نفوذ اشخاص حقوقی در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و همچنین مشارکت برخی از این اشخاص در ارتكاب جرائم سازمان‌یافته و مالی، از جمله پولشویی، نظام‌های حقوقی ملی و بین‌المللی به لزوم وضع قواعد کیفری ویژه برای این اشخاص توجه خاصی نشان داده‌اند.

کنوانسیون مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی (پارمو، ۲۰۰۰) نقطه عطفی در این مسیر محسوب می‌شود؛ این کنوانسیون برای نخستین بار به‌صراحت بر ضرورت پیش‌بینی مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی در جرائم سازمان‌یافته، از جمله جرم پولشویی، تأکید کرده است. این رویکرد در اسناد بین‌المللی بعدی نیز استمرار یافته است، به‌نحوی که مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی به‌عنوان یکی از اصول بنیادین حقوق کیفری معاصر مورد پذیرش گسترده قرار گرفته است. برای نمونه، ماده

۱-۴- سیاست کیفری شکلی در مقابله با پولشویی

فراتر از سیاست کیفری ماهوی مبارزه با پولشویی که پیش‌تر تشریح شد، سیاست کیفری شکلی در چارچوب نوین نظام قانون‌گذاری ایران، به‌ویژه بر اساس قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی، جایگاهی برجسته یافته و به‌نوعی مکمل سیاست کیفری ماهوی عمل می‌کند. ویژگی بارز این سیاست، ساده‌سازی فرآیند پیشگیری از جرم و تسهیل جمع‌آوری و ارائه ادله اثباتی در صورت وقوع جرم است که مستلزم بررسی علمی و دقیق می‌باشد.

۲-۴- تسهیل تعقیب و اثبات بزه پولشویی

اصل برائت یکی از اصول بنیادی و پذیرفته‌شده در تمامی نظام‌های حقوقی است. این اصل به‌صورت مطلق در اسناد بین‌المللی، از جمله ماده ۱۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر (مصوب ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸) و قوانین ملی مانند اصل ۳۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد تأیید قرار گرفته است. از منظر قانون‌گذاری، اصل برائت دربرگیرنده «اصل قانونی بودن جرم و مجازات» است؛ به موجب آن هیچ عملی بدون تعریف صریح قانونی به‌عنوان جرم شناخته نمی‌شود. از منظر قضایی، مقام تعقیب مکلف است مجرمیت متهم را با ارائه ادله متقن اثبات کند و بار اثبات بی‌گناهی بر عهده متهم نیست (ارجمند، ۱۴۰۲: ۲۹).

با این حال، اجرای مطلق اصل برائت در جرائم سازمان‌یافته و پنهان مانند پولشویی با چالش‌های عملی مواجه است. پیچیدگی‌های فنی و حقوقی فرآیند پولشویی و دشواری دستیابی به ادله قطعی، ریشه اصلی این مشکلات است. در این راستا، اسناد بین‌المللی رویکردی تعدیل‌شده اتخاذ کرده‌اند؛ بر اساس آن، در صورت وجود قرائن قوی و ظن معقول به ارتکاب پولشویی، مقام تعقیب از الزام اثبات مجرمیت معاف می‌شود و اثبات مشروعیت اموال به متهم واگذار می‌گردد. این رویکرد که به «تقدم فرض مجرمیت بر اصل برائت» موسوم است، در کنوانسیون وین (۱۹۸۸)، کنوانسیون پالرمو و کنوانسیون مریدا مورد تأکید قرار گرفته است. هدف از این تدبیر، ارائه راه‌حلی کارآمد برای مواجهه با پیچیدگی‌های ذاتی جرم پولشویی است.

در نظام حقوقی ایران، قانون‌گذار در قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی با پیش‌شرط وجود قرائن مشکوک، اصل برائت را تعدیل کرده است. مطابق تبصره ۱ ماده ۲ این قانون، چنانچه ظن نزدیک به یقین به نامشروع بودن معاملات یا تحصیل اموال پدید آید، مانند مواردی که با توجه به اوضاع و احوال، کسب آن مقدار دارایی در بازه زمانی مشخص به‌صورت متعارف ناممکن باشد، متصرف مکلف به اثبات مشروعیت آن اموال است.

مفهوم علم، در این تبصره و تبصره ۲ هم‌راستا با تعریف «علم قاضی» در قانون مجازات اسلامی تبیین شده است. این رویکرد فراتر از جرم پولشویی عمل کرده و باید در پرتو سایر عناوین مجرمانه، نظیر تحصیل مال از طریق نامشروع، تحلیل شود. بر این اساس، هرگاه ظن نزدیک به یقین به تحصیل مال از طریق مجرمانه احراز شود، اتهام فرد باید تحت عنوان پولشویی مطرح گردد. در مقابل، در صورتی که مشروعیت اموال بر اساس قرائن و شواهد معقول محل تردید باشد، اما منشأ مجرمانه مشخصی برای آن‌ها احراز نشود، متصرف موظف به اثبات مشروعیت اموال است؛ در غیر این صورت، به اتهام تحصیل مال از طریق نامشروع محکوم می‌شود.

این تحول پارادایمی که ابتدا با مخالفت شورای نگهبان مواجه شد، پس از ارجاع به مجمع تشخیص مصلحت نظام و با توجه به الزامات عملی مقابله با پولشویی، به تأیید این نهاد رسید (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۵: ۲۱۳). برای جلوگیری از سوءاستفاده از این رویکرد تعدیل‌شده، دامنه اجرای آن به معاملات مشکوک محدود شده است. معاملات مالی فراتر از سطح متعارف ارباب رجوع، کشف جعل یا ارائه اطلاعات نادرست، معاملات صوری یا غیرواقعی و معاملات بیش از سقف مبالغ مقرر در آیین‌نامه قانون، از مصادیق احصاشده در بند «ج» ماده ۱ قانون اصلاحی هستند.

۳-۴- نهادهای تخصصی نظارتی و توسعه‌ی ضابطان خاص

افزایش پیچیدگی عملیات مالی مرتبط با جرم پولشویی و سازمان‌یافته‌تر شدن آن، همراه با استفاده گسترده از فناوری‌های پیشرفته، قانون‌گذاران را به ایجاد نهادهای تخصصی نظارتی و کشف جرم سوق داده است. به‌عنوان مثال،

موازی کاری جلوگیری و کارایی نظام نظارتی ارتقا یابد. به بیان دیگر، قانون‌گذار در پی ایجاد تعادلی میان تمرکزگرایی در سیاست کیفری مقابله با پولشویی و حفظ استقلال نسبی نهادهای نظارتی سنتی بوده است (رحیمی و رحیمی دهسوری، ۱۳۹۶: ۴۳). با وجود این، فقدان تعریف روشن از حدود صلاحیت و وظایف نهادهای نظارتی عمومی در تعامل با مرکز اطلاعات مالی، از کاستی‌های قانون اصلاحی محسوب می‌شود. این ابهام ممکن است به تداخل وظایف، تعارض تصمیمات و کاهش انسجام در نظام مقابله با پولشویی بینجامد. از این‌رو، بازنگری در مقررات مرتبط و تعیین دقیق قلمرو صلاحیت‌ها، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد.

۲-۵- گسترش دایره شمول ضابطان خاص دادگستری در جرائم پولشویی

بر اساس تبصره ۳ ماده ۷ مکرر قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی، علاوه بر ضابطان عام قضایی (نیروی انتظامی)، دو نهاد «وزارت اطلاعات» و «سازمان اطلاعات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی» نیز در جرائم مرتبط با قانون مبارزه با پولشویی و قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم به‌عنوان ضابطان خاص قضایی شناخته شده‌اند. این حکم در واقع استمرار و تثبیت نهادی است که پیش‌تر در ماده ۲۰۲ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه، به‌صورت موقت و آزمایشی در حوزه جرائم اقتصادی، از جمله پولشویی، پیش‌بینی شده بود (تذهیبی، ۱۳۹۸: ۴۳).

این توسعه‌ی دامنه ضابطان خاص را باید در راستای تقویت کارآمدی نظام کشف و تعقیب جرائم مالی تفسیر کرد؛ زیرا ماهیت پیچیده، فراملی و فناورانه‌ی جرائم پولشویی، اقتضا دارد تا ضابطان تخصصی با توان اطلاعاتی و فنی بالا در فرآیند کشف جرم مشارکت داشته باشند. با این وجود، از آنجاکه تنوع مراجع ضابطان می‌تواند به تداخل وظایف، پراکندگی اطلاعات و تضاد در اختیارات منجر شود، لازم است آیین‌نامه‌های اجرایی و دستورالعمل‌های نظارتی دقیق‌تری در راستای تعیین مرز وظایف و نحوه هماهنگی میان ضابطان تصویب گردد. به‌طور کلی، دو تحول یادشده بیانگر اراده‌ی قانون‌گذار در جهت تقویت بعد شکلی و اجرایی سیاست کیفری مقابله با پولشویی

ماده ۵۸ کنوانسیون مریدا بر ضرورت تأسیس واحد اطلاعات مالی ویژه تأکید دارد که وظیفه پایش دقیق معاملات مالی مشکوک و بازگرداندن اموال نامشروع به چرخه اقتصاد مشروع را بر عهده دارد. همچنین، توسعه ضابطان قضایی تخصصی به‌عنوان راهبرد کلیدی، زمینه‌ساز شکل‌گیری نهادهایی نظیر گروه ویژه اقدام مالی (FATF) شده است.

۵- تحولات نهادی و اجرایی در قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی

در نظام حقوقی ایران، قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۹۷، با هدف انطباق بیشتر با استانداردها و توصیه‌های بین‌المللی، به‌ویژه توصیه‌های گروه ویژه اقدام مالی، دو تحول بنیادی را در ساختار نظارتی و اجرایی کشور ایجاد کرده است:

۱-۵- تأسیس نهاد نظارتی «مرکز اطلاعات مالی»

به‌موجب بند «الف» ماده ۷ مکرر قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی، نهادی تحت عنوان «مرکز اطلاعات مالی» تأسیس گردیده است که زیر نظر «شورای عالی مقابله و پیشگیری از جرائم پولشویی و تأمین مالی تروریسم» فعالیت می‌کند. این نهاد دارای صلاحیت تخصصی و متمرکز در حوزه گردآوری، ثبت، تجزیه و تحلیل داده‌های مالی، ارزیابی معاملات و عملیات مشکوک، ردیابی جریان وجوه و انتقال اموال و ارائه گزارش‌های تحلیلی به مراجع قضایی و اجرایی ذی‌ربط است.

مرکز اطلاعات مالی به‌منزله‌ی یک نهاد تخصصی، نقش محوری در پایش و پیشگیری از جرائم مالی و پولشویی دارد و کلیه نهادهای دولتی، عمومی غیردولتی و مؤسسات مالی و اعتباری خصوصی، مکلف به همکاری مؤثر و ارائه اطلاعات لازم به این مرکز می‌باشند (حیدری‌نژاد، ۱۳۹۹: ۴۳).

با این حال، تأسیس این نهاد به معنای سلب صلاحیت نظارتی سایر مراجع عمومی از جمله سازمان بازرسی کل کشور و دیوان محاسبات نیست. این نهادها همچنان مکلف‌اند وظایف ذاتی خود را در نظارت بر عملکرد دستگاه‌های اجرایی ایفا کنند؛ اما در عین حال، باید در راستای تحقق اهداف مرکز اطلاعات مالی، همکاری و هماهنگی لازم را برقرار نمایند تا از

در ایران است. با این حال، تا زمانی که مرزهای صلاحیت و حدود همکاری میان نهادهای نظارتی و ضابطان قضایی به صورت شفاف و نظام‌مند تبیین نشود، خطر موازی‌کاری، تعارض نهادی و کاهش اثربخشی اقدامات مقابله‌ای همچنان باقی خواهد ماند.

۱-۲-۵- نظام حقوقی عراق

پولشویی در نظام حقوقی عراق به عنوان یکی از جرائم سازمان‌یافته فراملی شناخته شده است که دولت عراق در سال ۲۰۰۴ با تصویب قانون مبارزه با پولشویی که شامل بیست ماده است، به مقابله با آن پرداخت. این قانون در سال ۲۰۱۵ نیز به روز شد تا بتواند با چالش‌های جدید در زمینه پولشویی و تأمین مالی تروریسم برخورد کند (نایف ترکی، بی تا). قانون پولشویی عراق، مشابه قانون ایران، تعریف صریحی از پولشویی ارائه نکرده است؛ اما فقها و متخصصان مختلف تعریف‌هایی از این پدیده ارائه داده‌اند. هدف اصلی این قانون، جلوگیری از استفاده از نظام مالی عراق برای پوشش منشأ غیرقانونی اموال و حفاظت از امنیت ملی و استقرار اقتصادی کشور است.

عراق به دلیل فساد مالی بالا (درجه ۵ فساد مالی جهان) و چالش‌های موجود در مدیریت منابع مالی، به اصلاحات اقتصادی و حقوقی نیازمند است تا بتواند به صورت مؤثری در مقابل شبکه‌های پولشویی عمل کند. در سال‌های اخیر، اقداماتی مانند تحلیل و تعقیب شبکه‌های پولشویی و ارجاع پرونده‌های متهمان به دادگاه‌ها برای اعمال مجازات صورت گرفته است. نظام کیفری عراق در مبارزه با پولشویی از طریق تنظیم قوانین و اجرای مقررات خاص برای نظارت بر معاملات مالی و تشخیص فعالیت‌های مشکوک به این موضوع پرداخته است. با این حال، ادامه اصلاحات و بهبود مکانیزم‌های نظارتی و قضایی برای بهبود کارایی این نظام لازم به نظر می‌رسد.

پولشویی در جمهوری عراق به عنوان جرم مستقل و بخشی از چارچوب مقابله با تأمین مالی تروریسم مندرج در «قانون مبارزه

با پولشویی و تأمین مالی تروریسم شماره (۳۹) مصوب ۲۰۱۵» شناخته می‌شود. این قانون تعاریف کلیدی را مقرر می‌دارد (تعاریف در ماده ۱) و سازوکارهای نهادی از جمله تشکیل «دفتر واحد اطلاعات مالی (FIU)» تحت نظارت بانک مرکزی و «شورای مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم» را پیش‌بینی می‌نماید (مواد ۱۷-۱۴). همین قانون تکالیف گزارش‌دهی نهادهای مالی، اختیارات توقیف و مصادره دارایی‌ها و مقررات حاکم بر همکاری بین‌المللی در امور استرداد و مسدودسازی دارایی‌ها را تعیین می‌کند (مواد ۳۶-۳۹).

نحوه اجرای تکالیف گزارش‌دهی و تحلیل اطلاعات توسط واحد اطلاعات مالی، در مقررات و دستورالعمل‌های اجرایی بانک مرکزی عراق تشریح شده است؛ همچنین گزارش ارزیابی متقابل MENAFATF/FATF (May 2024) عملکرد عملیاتی عراق را در انطباق با استانداردهای بین‌المللی بررسی و نقاط قوت و ضعف مربوط به اثربخشی سیستم ملی را مستند کرده است (فصل‌های مربوط به «ML/TF Risks and Context» و توصیه‌های اصلاحی).

۲-۲-۵- نظام حقوقی مصر

پولشویی در نظام حقوقی مصر به عنوان یکی از مهم‌ترین مباحث حقوق کیفری شناخته شده است که می‌تواند آثار مخربی برای اقتصاد کشور داشته باشد. قانون‌گذار مصر در سال ۲۰۰۲ میلادی (معادل سال ۱۳۸۱ خورشیدی) با جرم‌انگاری پولشویی، اقدام به تنظیم قوانین مرتبط با این جرم کرده است تا بتواند در مقابله با فعالیت‌های پولشویی مؤثر عمل کند.

در مصر، پولشویی ارتباط تنگاتنگی با جنایت تروریستی دارد و این موضوع منجر به گسترش اختیارات دولتی در زمینه نظارت و مبارزه با این نوع جرائم شده است. به عنوان مثال، اصلاحیه‌هایی که مجلس نمایندگان مصر در تاریخ ۵ ژوئیه ۲۰۲۲ تصویب کرد، قانون پولشویی شماره ۸۰ سال ۲۰۰۲ را به طور خاص به نفع احمد السیسی، رئیس‌جمهور مصر، گسترش

¹- Anti-Money Laundering and Counter-Terrorism Financing Law No. (39) of 2015, Republic of Iraq — Art. 1 (definitions); Arts. 14–17 (institutional arrangements); Arts. 36–39 (confiscation & sanctions) — (متن رسمی). PDF. (۲۰۱۵).

²- MENAFATF / FATF – Mutual Evaluation Report: Republic of Iraq (May 2024) — فصل ۱ «(ML/TF risks and context)» — (بخش‌های مربوط به «ML/TF risks and context» — گزارش). PDF. MER. (توصیه‌های اثربخشی (۲۰۲۴)).

شریعت اسلامی و نیازهای جامعه عربستان تدوین شده‌اند. قانون مبارزه با پولشویی عربستان که ابتدا در سال ۲۰۰۲ معرفی شد و در سال‌های بعدی به‌صورت مداوم به‌روزرسانی شد، چهار مورد خاص را که جرم پولشویی در آنها اعمال می‌شود، مشخص کرده است. بر اساس این قانون، فعالیت‌هایی مانند نقل و انتقال وجوه یا انجام هرگونه معامله با علم به اینکه این وجوه از فعالیت‌های مجرمانه حاصل شده‌اند، به‌عنوان جرم پولشویی شناخته می‌شوند. مجازات‌های تعیین شده برای افراد متهم به پولشویی شامل حبس حداقل سه سال و حداکثر پانزده سال، جریمه نقدی بالغ بر ۷ میلیون ریال سعودی، یا هر دو مجازات می‌باشد.

درحالی‌که عربستان تلاش‌های زیادی را برای مقابله با پولشویی انجام داده است، این کشور همچنان موضوع بحث است. به‌عنوان مثال، کمیسیون اروپا در گذشته عربستان سعودی را به فهرست کشورهای ضعیف در مبارزه با پولشویی و تأمین مالی^۱ تروریسم اضافه کرده است. این موضوع نشان می‌دهد که هرچند قوانین موجود در عربستان سعودی برای مبارزه با پولشویی وجود دارند، اما لزوم بهبود و تقویت این نظام همچنان باقی است. علاوه بر این، در موارد مختلف، متهمان به پولشویی به مدت طولانی حبس محکوم شده‌اند. به‌عنوان مثال، در یکی از موارد، چهار نفر به جرم پولشویی ۱/۳ میلیارد دلاری به ۲۶ سال حبس و جریمه نقدی ۱/۶ میلیون دلار محکوم شدند. این نمونه‌ها نشان می‌دهند که نظام قضایی عربستان در پی اجرای صریح قوانین مبارزه با پولشویی است. به‌طور کلی، نظام حقوقی عربستان سعودی در مبارزه با پولشویی از طریق تنظیم قوانین شدید و اجرای مجازات‌های سنگین تلاش کرده است تا این نوع جرائم را تحت کنترل بگیرد. با این حال، ادامه اصلاحات و بهبود مکانیزم‌های نظارتی و اجرایی لازم به نظر می‌رسد.

داده است. این اصلاحات به منظور تقویت سیستم نظارتی و کاهش فعالیت‌های پولشویی و تأمین مالی تروریسم صورت گرفته است.

علاوه بر این، مصر در تلاش برای هماهنگی بین‌المللی، تفاهم‌نامه‌هایی را با کشورهای مانند امارات متحده عربی در زمینه مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم امضا کرده است. این تفاهم‌نامه‌ها شامل تعهد به اعمال قوانین مشابه، دستورالعمل‌های نظارتی و مکانیسم‌های همکاری است. نظام حقوقی مصر در مورد پولشویی به سمت تقویت مقررات کیفری و نظارتی حرکت کرده است تا بتواند با این جرم در قالب یک رویکرد جامع و هماهنگ مقابله کند. این تلاش‌ها شامل اصلاح قوانین داخلی، همکاری بین‌المللی و تقویت سازمان‌های نظارتی می‌شود. هرچند، به گفته منابع، چالش‌هایی نیز در اجرای این قوانین وجود دارد که لازم است با توجه به پیشرفت‌های بین‌المللی و توصیه‌های گروه‌های معتبر مانند گروه اقدام مالی برطرف شوند.

علاوه بر اقدامات داخلی، مصر در مسیر همگرایی با جامعه بین‌المللی و هماهنگی با استانداردهای جهانی، به انعقاد تفاهم‌نامه‌ها و توافق‌نامه‌های دوجانبه و چندجانبه با برخی کشورها، از جمله امارات متحده عربی، در زمینه مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم مبادرت ورزیده است. این تفاهم‌نامه‌ها مشتمل بر تعهد به اجرای مقررات همسو، تبادل اطلاعات، اعمال دستورالعمل‌های نظارتی مشترک و ایجاد سازوکارهای همکاری حقوقی و اجرایی میان طرفین است (اصلاحات قانون مبارزه با پولشویی مصر، قانون شماره ۲۰۲/۸۰).

۳-۲-۵- عربستان سعودی

نظام حقوقی عربستان سعودی در مبارزه با پولشویی به‌طور گسترده‌ای از قوانین و مقررات استفاده می‌کند که بر اساس

^۱ - در مصر، جرم‌انگاری پولشویی از طریق «قانون شماره ۸۰ سال ۲۰۰۲» انجام شده است؛ این قانون موضوعات متعددی را از جمله شمول جرائم «Predicate Offences»، تشکیل واحد مبارزه با پولشویی در ساختار بانک مرکزی، تکالیف گزارش‌دهی و قواعد نگهداری سوابق را مشخص می‌کند (مواد ۱-۳؛ مواد ۸-۱۰ مقررات گزارش‌دهی و نگهداری مدارک).

در تاریخ ۲۸ ژوئیه ۲۰۲۲، اصلاحیه‌ای تحت عنوان Law No. 154 of 2022 به تصویب رسید که دامنه‌ی صلاحیت‌های واحد مبارزه، تکالیف همکاری بین‌دستگاهی و برخی شمولیات تعاریف را تقویت نمود؛ متن اصلاحیه و اعلان رسمی در روزنامه رسمی و گزیده‌های تحلیلی حقوقی منتشر شده است. گزارش‌های پیگیری MENAFATF/FATF Follow-up / Enhanced Follow-up Reports (2024-2025). نیز اجرای اصلاحات و تطابق مصر با توصیه‌های بین‌المللی را مورد بررسی قرار می‌دهند.

حاصل از فساد اداری مثل رشوه، جزو عواید غیرقانونی (پول کثیف) در نظر گرفته نمی‌شود (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۸: ۴۳).

کشورها و سازمان‌های بین‌المللی اقدامات متعددی را برای مقابله با این جرم انجام داده‌اند. از جمله این اقدامات، می‌توان به استفاده از تحلیل داده‌های بزرگ^۱ برای شناسایی الگوهای غیرمعمول در تراکنش‌های مالی اشاره کرد. این فناوری قادر است معاملات مشکوک را شناسایی کند و به نهادهای مالی اجازه می‌دهد تا اقدامات لازم را برای بررسی این تراکنش‌ها انجام دهند. علاوه بر این، همکاری بین‌المللی در تبادل اطلاعات، تجربیات و آموزش‌ها نقش مهمی در بهبود سیستم‌های قانونی و اجرایی ایفا می‌کند. توافق‌نامه‌های بین‌المللی نیز ابزارهایی فراهم می‌کنند که کشورها را قادر می‌سازد تا در تحقیقات جنایی، استرداد مجرمان و مسدود کردن دارایی‌های مشکوک بهره‌مند شوند.

در مصر، نظام کیفری بر اساس قانون مجازات شماره ۵۸ سال ۱۹۳۷ تدوین شده است که الزاماتی نظیر احترام به اصول قانون‌مندی جرم و مجازات و ضرورت اجرای عادلانه و شفاف قوانین را مشخص کرده است. قانون مبارزه با پولشویی مصر که در سال ۲۰۰۲ تصویب شد، الزام می‌دارد تمام معاملات مشکوک گزارش داده شوند و نهادهای مربوطه تحت نظارت قرار گیرند. در عربستان سعودی، نظام کیفری بر اساس شریعت اسلامی و قوانین مربوطه تدوین شده است که الزاماتی نظیر احترام به اصول شرعی و ضرورت اجرای مجازات‌های تعیین‌شده در قوانین را مشخص می‌کند.

قانون مبارزه با پولشویی عربستان که در سال ۲۰۰۲ معرفی شد، الزام می‌دارد تمام نهادهای مالی و غیرمالی به گزارش دادن معاملات مشکوک بپردازند و همچنین تعهد به همکاری بین‌المللی در این زمینه را تأکید می‌کند. پولشویی شامل پنهان کردن منشأ پول به‌دست‌آمده به‌طور غیرقانونی، اغلب از طریق معامله‌های مالی پیچیده است. افزایش کنترل‌های مبارزه با پولشویی از دهه ۱۹۸۰، موفقیت سیاسی آنها و تأثیر محدود بر

نظام مبارزه با پولشویی در عربستان سعودی بر مبنای قوانین ملی (Anti-Money Laundering Law) و مقررات اجرایی (Implementing Regulation to the AML Law,) (October 2017) شکل گرفته است. متن قانون و آیین‌نامه‌ها تعاریف جرم پولشویی، محدوده شمول، تکالیف شناسایی مشتری (CDD)، نگهداری سوابق، گزارش تراکنش‌های مشکوک و همکاری بین‌المللی را تعیین می‌کنند. آرتیکل‌های کلیدی عبارتند از: Art.1 (تعاریف)، Art.14 (CDD & Record-keeping Obligations) و Arts. 26 – 27 (Sanctions). مقررات اجرایی (Regulation — Oct 2017) و نسخه‌های Rulebook منتشرشده توسط SAMA/CMA تشریح‌کننده رویه‌های گزارش‌دهی، مدت نگهداری مدارک و نحوه همکاری نهادهای با FIU هستند؛ بر اساس متن رسمی، مجازات‌ها در موارد تشدید تا ۱۵ سال حبس و تا ۷,۰۰۰,۰۰۰ ریال سعودی جزای نقدی پیش‌بینی شده است (Art. 27).

۶- الزامات و بایسته‌های بزه پولشویی در نظام حقوقی کشورهای اسلامی

جرم پولشویی یکی از جرائم اقتصادی پیچیده و خطرناک است که به‌طور هم‌زمان از طریق تأثیر بر اقتصاد، سیاست و امنیت کشورها، استحکام آن‌ها را تحت فشار قرار می‌دهد. این جرم نه تنها کشورهای توسعه‌یافته را تهدید می‌کند بلکه در کشورهای در حال توسعه نیز به‌صورت گسترده‌ای رخ می‌دهد. پولشویی شامل فعالیت‌های مختلفی مانند تأمین مالی تروریسم، تجارت غیرقانونی مواد مخدر و اسلحه، اختلاس، فساد و رشوه‌خواری است که منجر به بیرون رفتن سرمایه‌های کشوری و بازماندن اقتصاد از رشد می‌شود.

تعیین چارچوب دقیق جرم پولشویی به دلیل تفاوت‌های موجود در قوانین مختلف، چالش‌برانگیز است. این تفاوت‌ها منجر به تعاریف متعددی از جانب حقوق‌دانان شده است که در نتیجه، برخی مجرمان از مجازات فرار می‌کنند زیرا قوانین برخی کشورها آن‌ها را مجرم می‌دانند درحالی‌که دیگران آنان را مجرم نمی‌دانند. به‌عنوان مثال، در برخی نظام‌های حقوقی، پول

^۱ - Big Data

فعالیت‌های جنایی و سازمان‌ها از مباحث ریشه‌ای در این حوزه است (Levi, 2022).

هر دو نظام کیفری مصر و عربستان سعودی بر این باورند که اجرای عادلانه و شفاف قوانین، نظارت مستمر بر فعالیت‌های مالی و اجتماعی، تضمین حقوق متهمان، اجرای مجازات‌های مناسب و تعهد به همکاری بین‌المللی در مقابله با جرائم سازمان‌یافته می‌تواند به کاهش این نوع جرائم کمک کند. این تلاش‌ها نشان‌دهنده توجه جهانی به مبارزه با چالش‌های پیچیده پولشویی است که در دوران جهانی‌شدن اقتصادی و ارتباطات به اهمیت ویژه‌ای دست‌یافته است.

نتیجه‌گیری

تحولات سال‌های اخیر در ساختار مالی کشور و افزایش چشم‌گیر ارتکاب جرم پولشویی، ضرورت بازنگری در قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ را آشکار ساخت. در پی این نیاز، قانون‌گذار با اتخاذ رویکردی سخت‌گیرانه‌تر، قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی را در سال ۱۳۹۷ تصویب و لازم‌الاجرا کرد. این اصلاحات هرچند گام مؤثری در جهت تقویت سیاست جنایی ایران در مبارزه با جرائم مالی بود و نتایجی نظیر تناسب نسبی جرم و مجازات، متنوع‌سازی ابزارهای کیفری، شمول اشخاص حقوقی در قلمرو مسؤولیت کیفری و پیش‌بینی کیفیات مشدده برای مرتکبان را در پی داشت، اما همچنان با چالش‌های بنیادین روبه‌رو است. فقدان تخصص نهادی در شناسایی و انسداد مسیرهای پولشویی، ضعف هماهنگی میان نهادهای نظارتی و تأثیرات منفی تحریم‌های اقتصادی بر کارایی نظام مالی از جمله این چالش‌هاست.

از منظر نظری، جرم‌انگاری عملیات پولشویی در حقوق ایران با تعارضاتی نسبت به برخی اصول فقهی و قواعد مسلم حقوق اسلامی مواجه است. قاعده‌ی ید که استیلا بر مال را اماره‌ی مالکیت می‌داند، می‌تواند به صورت غیرمستقیم ابزار مشروع‌نمایی اموال نامشروع گردد. قاعده‌ی سوق‌المسلمین که مبتنی بر اصالت حلیت معاملات و اجناس در بازار مسلمانان است، ممکن است مانعی در راه الزام به تحقیق نسبت به منشأ اموال باشد. همچنین قاعده‌ی صحت که اصل را بر مشروعیت و صحت اعمال و معاملات افراد قرار می‌دهد، بار اثبات فساد

را بر دوش نهادهای تحقیقاتی و قضایی می‌گذارد و در نتیجه، اثبات جرم پولشویی را دشوارتر می‌سازد.

هرچند این قواعد در بنیان‌های فقهی و حقوقی نظام ایران جایگاهی رفیع دارند و نقش مهمی در حفظ اعتماد عمومی به نظام اقتصادی و ثبات مبادلات ایفا می‌کنند، اما در مقام اجرا، چالش‌هایی جدی برای تحقق اثربخش سیاست کیفری مقابله با پولشویی ایجاد کرده‌اند. از این‌رو، بازخوانی و بازتفسیر این اصول در پرتو مقتضیات جدید اقتصادی و امنیتی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است تا ضمن حفظ مبانی فقهی، کارایی حقوق کیفری نیز تضمین گردد.

در عرصه‌ی تطبیقی، بررسی نظام‌های حقوقی عراق، مصر و عربستان سعودی نشان می‌دهد که این کشورها نیز در مسیر مقابله با پولشویی، سیاست‌های مشابهی را اتخاذ کرده‌اند. هر سه کشور ضمن تأکید بر شفافیت مالی، تقویت نظارت نهادی، رعایت اصول دادرسی منصفانه و همکاری بین‌المللی، سازوکارهای کیفری و اداری متنوعی را در قوانین خود پیش‌بینی کرده‌اند. با وجود این، گزارش‌های متقابل ارزیابی منطقه‌ای (MENAFATF/FATF) حاکی از آن است که این نظام‌ها نیز در حوزه‌ی اجرای مؤثر، هماهنگی نهادی و استقلال نهادهای نظارتی با کاستی‌هایی مواجه‌اند و نیازمند اصلاحات مستمر هستند.

در نظام حقوقی ایران نیز، جرم پولشویی به عنوان جرمی فراملی و تسهیل‌گر سایر جرائم اقتصادی شناخته شده است. به همین سبب، ضرورت دارد سیاست کیفری ایران از سطح جرم‌انگاری صرف، به سطح سیاست پیشگیرانه و نظارتی هوشمند ارتقا یابد. این هدف جز از طریق تقویت مرکز اطلاعات مالی، هماهنگ‌سازی نهادهای ناظر، توسعه‌ی آموزش‌های تخصصی و بهره‌گیری از فناوری‌های تحلیلی (نظیر داده‌کاوی و ردیابی الگویی تراکنش‌ها) محقق نخواهد شد. با وجود اصلاحات سال ۱۳۹۷، نظام کیفری ایران هنوز در مرحله‌ی تثبیت سازوکارهای مؤثر قرار دارد. بازنگری در ساختارهای نهادی، شفاف‌سازی حدود صلاحیت دستگاه‌های نظارتی و قضایی و هم‌سوسازی مقررات داخلی با استانداردهای بین‌المللی توصیه‌شده از سوی

گروه اقدام مالی (FATF) از گام‌های ضروری در این مسیر است.

همچنین، رعایت توازن میان حفظ اصول فقهی و ضرورت‌های امنیت اقتصادی اقتضا می‌کند که قانون‌گذار با نگاهی اجتهادی و کارکردگرایانه، قواعد سنتی را در پرتو مقتضیات عصر جدید بازتفسیر کند. در جمع‌بندی، می‌توان گفت که نظام حقوقی ایران در مسیر مبارزه با پولشویی گام‌های ارزنده‌ای برداشته است، اما کارایی کامل آن در گرو تلفیق سه مؤلفه‌ی کلیدی است: بازنگری مستمر قانون، ارتقای ظرفیت‌های تخصصی نهادهای اجرایی و تطبیق هوشمند اصول فقهی با واقعیت‌های اقتصاد جهانی. تحقق این امر، نه تنها موجب انسجام سیاست کیفری کشور می‌شود، بلکه ایران را در جایگاه فعال‌تری در نظام بین‌المللی مقابله با جرائم مالی قرار خواهد داد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله به صورت مشترک توسط نویسندگان انجام گرفته است.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- بوریکان، ژان (۱۳۷۷). بزهکاری سازمان‌یافته در حقوق فرانسه (ترجمه: نجفی ابرنآبادی، علی حسین). *مجله تحقیقات حقوقی*، (۲۱-۲۲): ۳۱۳-۳۳۴.

- بوسورث، رومن و سالت‌مارش، گراهام (۱۳۷۶). *پولشویی*. مترجم: نصر امیرشیری، تهران: اداره کل پشتیبانی و آموزش نیروی انتظامی.

- تجلی، سید آیت‌الله (۱۳۹۰). *مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم در بانک‌ها*. تهران: آراد کتاب، کهکشان دانش.

- تذهیبی، فریده (۱۳۹۸). *پولشویی و روش‌های مبارزه با آن*. چاپ چهارم، تهران: انتشارات جنگل.

- حاجی، نرگس و سایبانی، علیرضا (۱۳۹۸). «پیشگیری از جرائم سازمان‌یافته با نگاهی به قانون پولشویی». *مجله بین‌المللی پژوهش ملل*، (۴۰): ۸۹-۱۰۶.

- حر عاملی، محمد بن حسن (بی‌تا). *وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

- حیدری‌نژاد، نصرالله (۱۳۹۹). *پولشویی از منظر حقوق کیفری ایران با رویکردی به نظام جمهوری اسلامی ایران*. چاپ اول، تهران: انتشارات کتابراه.

- خالقی، علی (۱۳۹۴). *نکات در قانون آیین دادرسی کیفری*. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.

- درویشی، عباس و دوستی‌پور، میثم. (۱۳۹۸). «واکوی حقوقی «اصاله الصحه» یا اصل صحت در عقود و قراردادهای حقوق ایران». *قانون یار*، (۱۰): ۳۶۵-۳۸۲.

- رابینسون، جفری (۱۳۸۱). *ثبستشوی پول آلوده*. مترجم: البرت برنادی، تهران: انتشارات کلک آزادگان.

- رحیمی، موسی و رحیمی دهنسوری، رضا (۱۳۹۶). *گفته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری*. تهران: انتشارات جنگل.

- رحیمی، امین‌حسین و خوئینی، غفور (۱۳۹۴). «مبارزه با پولشویی در جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر نقش دیوان محاسبات کشور». *دانش حسابداری*، (۶۰): ۵-۲۴.

- زراعت، عباس (۱۳۹۹). *حقوق کیفری اقتصادی*. تهران: انتشارات جنگل.

- ساریخانی، عادل و فتحی، مرتضی (۱۳۹۴). «عناصر موضوعی جرم پولشویی در قانون مبارزه با پولشویی ایران و کنوانسیون‌های بین‌المللی». *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، ۲(۵ و ۴): ۲۳۷-۲۵۶.

- Financial Action Task Force (FATF) (2023). *The FATF Recommendations: International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation*. Paris: FATF.
- Hussain, S & Shirazi, M (2021). Confiscation of Proceeds of Crime and International Standards: A Comparative Analysis. *Journal of Money Laundering Control*, 24(1): 112-125.
- Saudi Central Bank (SAMA) Rulebook. Levi, M (2022). *Money laundering* (pp. 225-242). Edward Elgar Publishing eBooks.
- Matorera, D. (2024). Money Laundering: Trends and Consequences. In *Corruption, Bribery, and Money Laundering: Global Issues*. IntechOpen.
- Saudi Arabia (2017). *Implementing Regulation to the AML Law*.
- Saudi Arabia (2017). *Anti-Money Laundering Law* (Royal Decree No. M/20, October 25, 2017). Saudi Central Bank (SAMA).
- United Nations (2000). *United Nations Convention against Transnational Organized Crime*. New York: United Nations.
- United Nations (2003). *United Nations Convention against Corruption*. New York: United Nations.
- شهریاری، محمد (۱۳۸۶). *پولشویی در اسناد بین‌المللی*. اصفهان: انتشارات دادیار.
- صفاری، علی (۱۳۹۰). *کیفرشناسی*. تهران: انتشارات جنگل.
- عباسی، اصغر (۱۳۹۳). *حقوق کیفری اقتصادی: پولشویی*. تهران: نشر میزان.
- قانون مبارزه با پولشویی (۱۳۸۶). مصوب ۲ بهمن ۱۳۸۶، با اصلاحات مصوب ۱۳ آبان ۱۳۹۷.
- محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۸۷). *قواعد فقه: بخش مدنی (مالکیت - مسئولیت)*. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
- محمدی، احمد. (۱۳۸۰). *بررسی راهکارهای مبارزه با جرم تطهیر پول در اسناد بین‌المللی حقوق جزای فرانسه و ایران*. پایان‌نامه کارشناسی حقوق جزا، دانشگاه امام صادق.
- موسوی‌بجنوردی، محمدحسن (۱۳۷۷). *القواعد الفقهیه*. جلد چهارم، مطبعه الآداب.
- موسوی‌خمینی، روح‌الله (۱۴۰۹ق). *کتاب البیع (التقریرات)*، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۵). *حقوق کیفری اختصاصی: جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی*. تهران: نشر میزان.
- میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۸). *پولشویی و ارتباط آن با جرائم دیگر*. مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات همایش بین‌المللی مبارزه با پولشویی، چاپ دوم، نشر وفاق.
- نایف ترکی، مفید (بی‌تا). *غسل الأموال فی القانون الجنائی*.

ب. منابع انگلیسی

- Ashworth, A. (2015). *Sentencing and Criminal Justice* (6th ed.). Cambridge University Press.
- Bexheti, I. (2024). Money laundering detection methods in the modern fight against crime organized and financial corruption. *Justicia: International Journal of Lagal Sciences*, 12(21-22), 164-176.